

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МОЛОКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто останні тенденції розвитку ринку молока в Україні. Досліджено досвід країн світу, що є лідерами із виробництва молочної продукції, висвітлено основні проблеми розвитку галузі. Надано рекомендації щодо підвищення економічного потенціалу переробних підприємств та сільсько-господарських виробництв, що працюють у молочної галузі України.

The last tendencies of market of dairy products in Ukraine are analyzed. The experience of countries leaders in dairy industry is explored; the main problems of development of dairy industry are discovered. The propositions to improve the economic level of the enterprises of dairy industry and agricultural households of Ukraine are made.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Молочна галузь є однією з найбільш розвинутих у складі харчової промисловості України. Адже цьому сприяють такі фактори як постійний попит на молочну продукцію, збільшення вимог споживачів щодо якості та асортименту виробленої продукції.

Але у той же час в галузі існує безліч проблем, які пов'язані насамперед із наявністю якісної сировини, зіткненням із реальним дефіцитом молочної продукції в зимовий період, застарілим обладнанням та інше. Необхідною для галузі є також державна підтримка, яка має сприяти розвитку сільськогосподарського сектора а також молокопереробних підприємств.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В останні роки українськими науковцями достаньно висвітлені питання розвитку молочної галузі України. Так, у різні часи, дослідженню ринка молока присвячені роботи таких науковців, як: Л. І. Ксенз [1], З. І. Петрова [2], С. О. Шевельова [3, с.201-230], М. К. Пархомець [4, с.251-290], В. Г. Серов [5, с.76-78]. Ці науковці детально дослідили проблеми розвитку галузі, основних тенденцій та стратегій на ринку. Але ними не розглянуті останні ринкові тенденції у зв'язку зі змінами законодавства України та прийняття нашої держави до СОТ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із найбільш актуальних питань, які постають перед виробниками молокопереробної галузі сьогодні, є положення нового Податкового кодексу щодо виробників молочної продукції. Раніше виробники м'ясної та молочної продукції, які постачали сировину на переробні підприємства, щомісячно отримували дотації від переробних підприємств. За новими положеннями Податкового кодексу ці кошти надходять до державного бюджету. Кількість поголів'я стада буде залежати від ефективності його розподілу державою, так само, як і цінова політика.

Якщо система дотацій виявиться неефективною, це спровокує подальше зниження поголів'я стада молочного скота.

Існує також загроза зіткнення із реальним дефіцитом молочної продукції в зимовий період.

За думкою провідних фахівців галузі, податкова підтримка є більш прогнозованою, ніж пряма бюджетна і більш сприятиме стабільному рівню цін на молочну продукцію та розвитку галузі.

Перед виробниками галузі також гостро постає проблема якості сировини та модернізації технологічної бази, оновлення обладнання, що дозволить підприємствам

налагодити випуск якісної продукції.

Необхідним є також вирішення питання використання альтернативних видів енергозабезпечення молокопереробних підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних тенденцій ринку молочної продукції України, виявлення актуальних проблем та надання практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зараз відбуваються суттєві зміни на світовому ринку молочної продукції. Країни, які раніше були аутсайдерами із виробництва молочних продуктів, виходять уперед і навпаки – країни-лідери втрачають свої позиції. Експерти Міжнародної фінансової організації (FAO) вказують, що стрімкого зростання у виробництві молока можливо очікувати від Білорусі (3,9%), Аргентини (6%) та США (2,7%). Збільшення в межах менш 1% можливо очікувати від ЄС та України.

У той же час в таких країнах, як Австралія та Нова Зеландія, прогнозується падіння виробництва молока на 3,5% та 4,5% відповідно.

В країнах Азії очікується подальше зростання виробництва молока, а в Індії очікується щорічний приріст приблизно на 3-4%. Особливої уваги заслуговує Китай, щорічний приріст в молочної галузі якого становить більше 10%. Однак, необхідно зауважити, що в попереднє десятиріччя середній приріст був на рівні 20%.

Уповільнення темпів росту виробництва молока в Китаї експерти пов'язують із подорожчанням кормів. Внутрішній попит на молоко самого Китаю поступово зростає, незважаючи на те, що для цієї країни молоко та молочні продукти не є традиційними продуктами споживання.

Збільшення споживання цих продуктів населенням Китаю має велике значення для імпортерів інших країн. За прогнозами експертів FAO та Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), відповідно дослідження «OECD-FAO Agricultural Outlook 2010», в наступні 10 років молочний сектор буде одним із галузей харчової промисловості, що найбільш швидко розвивається.

За прогнозами FAO у 2019 році виробництво молочних продуктів зросте на 170 млн. т. порівняно із середнім рівнем 2007-2009 років, що буде відповідати річному приросту на рівні 2,1%.

При цьому 80% даного приросту буде здійснено за рахунок країн, що є членами OECD (Австралія, Бельгія, Чілі, Данія, Германия, Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Нова Зеландія, Нідерланди, Норвегія, Австрія, Польща, Португалія, Швеція, Швейцарія, Словачія, Ісландія, Італія, Японія, Канада, Корея, Люксембург, Мексика, Словенія, Іспанія, Чехія, Турція, Угорщина, Великобританія, США).

Окремо на Китай, Індію, Аргентину та Бразилію буде припадати 50% від усього приросту. Відповідно прогнозам аналітиків, в наступні роки особливо намагатимуться збільшити виробництво молочних продуктів ті країни, що розвиваються. Нинішні основні регіони виробництва молочних продуктів у світі поступово будуть здавати позиції. Більше молочних продуктів буде вироблятися на півдні – в Азії, Латинській Америці та країнах Океанії.

Щорічний світовий приріст виробництва молока складає 1,3%, але попит збільшується набагато швидше – на 3-4%. До 2012 року спеціалісти «Source Zenith International» прогнозують підвищення попиту на 10%, зокрема, на тверді сири – на 39%, на морозиво – на 30%, йогурти – на 21% [1].

Молокопереробні підприємства розташовані практично по всій території України, що зумовлено наявністю відповідної сировинної бази. В останні роки відбувся період бурного зростання обсягів виробництва та об'єднання молочних підприємств у холдингові структури.

В конкурентній боротьбі за виробника на перший план разом із необхідністю технічної реконструкції, впровадженням європейських стандартів контролю якості, розробкою нових видів продуктів, вийшли проблеми зниження собівартості продукції і, в

першу чергу, – економія палива, електроенергії, води, покращення системи очищення сточних вод. Найважливіше завдання сьогодні – це серйозна реконструкція виробництва, заснована на новітніх технологіях та процесах, які пропонують суттєві можливості економії енергії.

Для молочної промисловості характерним є одночасне споживання електричної та теплової енергії. При цьому електроенергію отримують від мережі енергозабезпечуючих компаній, а тепла енергія виробляється власними котельними. Практично відсутня на даний момент конкуренція між генеруючими та енергорозподільчими компаніями призводить до відсутності мотивації у скороченні витрат на виробництво, транспортування та постачання електроенергії кінцевому споживачеві.

Це, в свою чергу, сприяє постійному зростанню цін на енергоносії для кінцевих споживачів та негативно відображається на собівартості продукції.

Споживання електроенергії відрізняється серед різних підприємств та залежить від асортименту продукції, завантаженості виробництва, ефективності обладнання та його технічного рівня. У виробничих витратах молокозаводів в Україні витрати на енергоресурси складають 10%, а в країнах-членах ЄС – всього 0,8-2%.

Для суттєвого зниження енергоємності і, відповідно, собівартості молочної продукції, необхідною є альтернативна, більш ефективна технологія енергопостачання. У наш час самою ефективною технологією виробництва електричної та теплової енергії із органічного палива є когенерація і тригенерація. Когенераційні установки на базі газопоршневих двигунів мають найвищу на сьогоднішній день ефективність перероблення енергії палива у електриці.

Наприклад, для сучасних установок виробництва «General Electric GE Jenbacher» (світовий лідер у виробництві газопоршневих двигунів та електростанцій на їх базі), електричний КПД складає 43%, а з урахуванням тепла, загальний КПД складає 90%. Це дозволяє мати мінімальну паливну складову у собівартості виробленої електроенергії.

Сутність нового підходу до енергозабезпечення молокопереробних підприємств – використання когенераційних технологій та технологій тригенерації для вироблення власної дешевої електроенергії, теплової енергії спалення природного газу з максимальною ефективністю в когенераційних газопоршневих установках та перетворення останньої в холодоутримувач для використання в технологічних виробничих процесах молокозаводу.

Продукція, вироблена з молока гатунку «екстра», має високу якість та неповторний смак. Частка такої сировини в загальному обсязі українського молочного виробництва складає лише 0,2%. Більше 70% молока не відповідає європейським стандартам ні за складом, ні за бактеріальною безпекою [1].

Україна сьогодні займає 11-ту позицію серед світових лідерів з виробництва молока та молочної продукції за обсягами виробництва молока (12 млн. тон) і 20-ту позицію за випуском молочних продуктів.

Країна має активний торговельний баланс, однак, на відміну від Білорусі, яка займає 4 місце за обсягами молочного експорту, Україна лише на 15-му. Однак це не заважає вітчизняним молочним фермам заробляти на експорті продукції. За даними досліджень «IFCN Dairy report 2008», собівартість українського молока є одна із самих низьких у світі – третє місце після Аргентини та Білорусі.

У той же час у нас один із самих низьких у світі показників виробництва праці. Низька ефективність виробництва є однією з головних проблем молочної галузі України. Однак існує ще й серйозна проблема щодо якості продукції [2].

Серйозність питання якості наявно демонструє питання, що постало перед представниками молочної сфери зовсім недавно, через оприлюднення проекту технічного регламенту виробництва молока, розробленого Міністерством агрополітики у рамках гармонізації законодавства України та ЄС.

У документі пропонується зобов'язати переробні підприємства використовувати

тільки молоко із загальним бактеріальним засміченням 100-500 тис. мікроорганізмів на куб. см. Цим параметрам, відповідно діючим державним стандартам, відповідає тільки молоко гатунку «екстра», вищого і першого гатунку.

Однак у 2008 році сільгоспвиробники виробили усього 0,2% молока гатунку «екстра» і 28,2% молока першого гатунку.

Більше 70% молока не відповідає сьогодні європейським стандартам якості ні за складом, ні за бактеріальною безпекою [3, с.12]. Це не тільки заважає налагодити повноцінний експорт у Європу та інші розвинуті країни, але й суттєво відзначається на внутрішньому ринку.

Без якісної сировини неможливо виробити високоякісну продукцію. Це стосується не тільки мікробіологічної чистоти молока, але й його фізико-хімічних показників, котрі також не є високими.

Так, низька масова доля білка у молоці призвела до того, що без додаткових технологічних прийомів – введення сухого молока, білкових концентратів та стабілізуючих добавок – неможливо отримати кисломолочні продукти необхідного складу та консистенції. Технологічна потреба сприяла загальному використанню немолочних інгредієнтів, які в цілому негативно вплинули на якість вітчизняних молочних продуктів і підірвали авторитет українських виробників молочної продукції.

Вийти з цієї ситуації можливо лише суттєво підвищивши якість шляхом впровадження прогресивних технологій, сучасного обладнання і систем контролю якості.

Навіть у пік сезону споживання морозива, що співпадає із піком виробництва молока, споживач не може придбати натуральний продукт.

Дуже часто за яскравою упаковкою та привабливим смаком приховується продукт, який взагалі не містить натурального молока. Не кожний виробник має кошти для закупівлі високоякісного цільного молока – інгредієнт, без якого морозиво перетворюється на сурогат.

Одним із лідерів у молочній галузі України є Білоцерковський молочний комбінат (БМК). Основними перевагами морозива, що пропонується відвідувачам «МакДоналдз», є свіжість, оскільки воно виготовляється саме перед продажем; натуральність – морозиво має молочну основу та не містить рослинних жирів та води, а також чистота – продукт виготовляється у асептичних умовах, без додавання будь-яких консервантів. Ще більш важливою перевагою є контроль усього ланцюга виробництва.

Можливість бути послідовною у своїх принципах – строгому контролю якості виробництва морозива на всіх етапах виробництва – компанія «МакДоналдз» отримала завдяки співробітництву із Білоцерковським молочним комбінатом.

Комбінат було побудовано у 2007 році із врахуванням усіх директив Євросоюзу щодо безпеки та якості, обладнано новітнім устаткуванням від європейських виробників, що дозволяє сьогодні впроваджувати останні інноваційні технології виробництва молочної продукції та забезпечувати її безпеку і якість [4, с.37].

На БМК впроваджено систему безпеки харчової продукції HACCP (Hazard analysis and critical control points – «Аналіз ризиків та критичних контрольних точок»), яка визнана однією з самих надійних у світі та відповідає вимогам компанії «МакДоналдз» за контролем безпеки та якості. БМК на сьогодні повністю забезпечує молочною сумішшю для морозива та коктейлів усі ресторани «МакДоналдз» в Україні, Білорусі, Молдові та Грузії. У найближчий час комбінат має намір розпочати експорт цієї продукції у Росію.

При виготовленні сумішей відбувається процес стерилізації засобом ультрависокотемпературної обробки молока (+135 °C) за допомогою сучасної технології – процесу інфузії – вприскування продукту в інфузійну камеру з паром та витримкою на протязі трьох секунд. Завдяки цьому максимально зберігаються корисні споживчі речовини та мікроелементи молока.

Однак виробництво сумішей для фастфуду є хоча і стратегічним, але далеко не

основним напрямом роботи комбінату.

Сьогодні БМК виробляє цільномолочну продукцію під торгівельною маркою Milklife, «Біла лінія», Premialle, котра за 10 місяців вже встигла сподобатись споживачам та завоювати свою нішу на ринку.

На сьогодні БМК чи не саме нове та високотехнологічне виробництво цільномолочної продукції у Європі. Підтвердження Європою високого рівня вітчизняного виробника є досягненнями нашими виробниками певного статусу. Однак комбінат не орієнтований лише на експорт.

Сьогодні на молочному ринку України представлені чотири французькі, дві російські молочні компанії, при чому мультинаціональні. Вони є лідерами ринку. Безумовно, необхідним зараз є змінити ситуацію на користь українського виробника. Передусім це можливо завдяки підвищенню якості продукції. Компанія «Терра Фуд» має наміри у 2010-2011 роках розпочати будівництво ще двох молокопереробних підприємств у східному та західному регіонах України.

Потужності кожного із підприємств плануються на рівні 300 тон за добу. Інвестиції у будівництво одного підприємства оцінюються у 30 млн. дол., строк окупності – близько 5 років.

При цьому будувати ферми компанія не має намірів, вона планує інвестувати в ціну молока. І в постачальників буде бажання підвищувати якість продукції і збільшувати обсяги виробництва [5].

Приклади даної стратегії вже є на українському економічному просторі. Молочний комплекс ВАТ «Терезіно» (Білоцерковський район) відомий як зразково-показова ферма. Тут прикладено чимало зусиль та вкладено немалі кошти у будівництво, обладнання та налагодження виробництва.

Господарство має у розпорядженні близько 4 тис. га. землі та молочно-товарну ферму, де безприв'язно та на моногородуванні утримують тисячу голів великої рогатої худоби – це корови високопродуктивних молочних порід вітчизняної та закордонної селекції.

Для них побудовані просторі приміщення, де вони утримуються безприв'язно та вільно, доїльний зал типу «Паралель» на 32 місця і два міксери для роздачі кормів від компанії DeLaval.

Ферма має закритий тип виробництва: на її території розміщений комбикормовий завод компанії Buschhoff потужністю до 30 т. комбикорму за зміну, зерносушильний комплекс ємністю 7 тис. тон зерна та біогазова установка Lirr для переробки навозу на тепло, електрику та газ. За словами працівників ферми, корови в «Терезіно» показують високі надої мінімум п'ять років [6].

Внаслідок того, що в Україні спостерігається дефіцит якісного молока, у серпні 2010 року можна було простежити стрімке зростання закупівельних цін на молоко на внутрішньому ринку.

Ціни на молоко вищого гатунку та гатунку «екстра» від великотоварних молочних ферм в декількох регіонах досягли 4,5 грн. за 1 л. За даними Міністерства АПК, середня закупівельна ціна на молоко I гатунку від сільгоспідприємств на 27 серпня 2010 року зросла на 12% за місяць, з 2680 до 3000 грн/тона, на молоко II сорту на 20%, з 2008 до 2404 грн/тона [6, с.76].

За думкою провідних експертів галузі, на внутрішньому ринку існують певні передумови для подальшого збільшення цін на молоко. Зростання цін буде залежати передусім від купівельної спроможності населення.

Новий механізм надання державних дотацій виробникам м'яса та молока передбачає виплату коштів із державного бюджету на 1 корову, у той час, як сьогодні переробні підприємства сплачують виробникам держдотації у вигляді ПДВ, вкладаючи їх до закупівельної ціни.

Порядок виплат дотацій виробникам тваринницької продукції на голову корови був прийнятий на основі Налогового кодексу, що може призвести до нестачі оборотних

коштів у виробників молока, скороченню виробництва і масовому закриттю молокопереробних заводів.

Прийнятий Верховною Радою Податковий кодекс передбачає підтримку виробників тваринницької галузі у розрахунку на голову тварини.

Сума дотацій буде затверджена у відповідному порядку використання бюджетних коштів.

Виходячи з положень, озвучених при розгляді даного питання у міністерствах та відомчих установах, дотації будуть сплачуватися або раз на рік, або двічі у кінці кожного півріччя. За даними УКАБ, такий порядок сприятиме нестачі оборотних коштів у виробників молока.

Якщо виплата дотацій буде відбуватися раз чи двічі на рік у кінці кожного півріччя, то це сприятиме вимиванню коштів з обороту, і виробники будуть змушені залучати кредити для компенсації недополучених фінансових ресурсів.

При цьому вони понесуть витрати на обслуговування ссуд, що призведе до погіршення фінансових результатів господарств.

За розрахунками експертів, витрати оборотних коштів складуть у середньому 10,5% від суми підтримки, незалежно від того, будуть ці витрати сільськогосподарського підприємства чи домогосподарства.

Так, якщо бюджетні кошти не будуть вчасно надходити до виробників, рівень виробництва молока в Україні може суттєво знизитись.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, основними рекомендаціями щодо покращення ситуації в галузі на сьогоднішній день є: виважена державна підтримка сільгоспвиробника, яка сприятиме розвитку тваринницького господарства, а також стимулюватиме до підвищення якості сировини; запровадження змін у системі енергозабезпечення переробних заводів та перехід до альтернативних видів енергоресурсів, що забезпечить мінімізацію витрат та зниження собівартості продукції; налагодження технологічних процесів на підприємствах галузі, що створить умови для якісного використання молочної сировини і створення більш якісної продукції; безумовно ефективним є інвестування у ціну сировини для стимуляції виробників щодо підвищення якості продукції.

Список використаної літератури

1. Ксенз Л. І. Огляд ринку молочної продукції / Л. І. Ксенз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=1456776547988-990-00-769>.
2. Петрова З. І. Ринок молока в Україні / Петрова З. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milkua.info/articles.php?articleId=38798267-98-78909-345>.
3. Шевельова С. О. Конкуренентоспроможність молочного підкомплексу: [монографія] / С. О. Шевельова/– Тернопіль: Збруч, 2001. – 408 с.
4. Пархоμεць М. К. Економічний механізм розвитку молока продуктового під комплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархоμεць. – Тернопіль: Економічна думка, Ерудит – 2001. – 328 с.
5. Серов В. Г. Розвиток конкуренції на ринку молочної продукції в Україні / В. Г. Серов // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 76–78.
6. Огляд продовольчих ринків та ринків сировини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroperspectiva.com/ru>.